

*Меньшикова О. С.,
старший викладач кафедри німецької мови
та перекладу німецького технічного факультету
Одеського національного політехнічного університету*

ЗІСТАВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ (СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ) НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Анотація. У статті здійснено огляд наукової літератури з питань вивчення категорії емотивності та сучасних тенденцій у лінгвістиці емоцій. Особлива увага приділяється порівняльним дослідженням у галузі експресивного синтаксису на матеріалі німецької та української мов.

Ключові слова: лінгвістика емоцій, емотивність, семантика, експресивний синтаксис, розмовне мовлення.

Постановка проблеми. Сьогодні емоційна сфера людини є об'єктом вивчення багатьох дисциплін за умов багатоаспектності емоційних переживань та засобів їх виявлення. Незважаючи на безліч лінгвістичних наукових робіт, що досліджують емоційні стани та їх вербалізацію на всіх мовних рівнях (В.І. Шаховський [1], А.А. Калита [2], С.Я. Єрмоленко [3], І.В. Ступак [4], Н. Ortner [5], L. Weißgerber [6] та ін.), вивчення феномену емоції і досі залишається предметом наукової дискусії. У науковій літературі значне місце відводиться міркуванням про важливість міжкультурної комунікації, емотивної лакуарності, проблемам, пов'язаним із перекладом емоційно забарвлених висловлювань та текстів, проте переважна більшість наукових праць, присвячених дослідженню категорії емотивності, написана на матеріалі однієї мови. Крім того, зіставні дослідження експресивних явищ, що простежують співвідношення глибинного змістового складника з поверхневим формальним, носять фрагментарний характер.

Метою статті є огляд наукової літератури щодо ступеню дослідження експресивного синтаксису на матеріалі німецької та української мов.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить В.І. Шаховський, лінгвістика емоцій сформувалася у результаті суперечок великої групи мовознавців із приводу того, чи має взагалі лінгвістика займатися дослідженням емоційної сфери [1, с. 13]. Наприклад, Е. Сепір та Г. Гийом надавали перевагу дослідженню когнітивної функції мови та виключали зі сфери наукових інтересів дослідження емоційних складників [7, 8]. На противагу їм Ш. Баллі та його послідовники вважали центральною функцією мови саме висловлення емоцій [9, с. 26, 27]. Таким чином, Ш. Баллі одним із перших на початку ХХ ст. розпочав дослідження взаємозв'язку мовлення та емоційної сфери людини. На думку автора, дослідження почуттів і емоцій та їх вербалізація є завданням стилістики, яка займає місце між лінгвістикою і психологією та вивчає експресивні факти мовної системи з точки зору їх емоційного складу, тобто «висловлення у мовленні чуттів та вплив мовлення на чуття» [9, с. 30–33].

На думку D. Stoeva-Holm, створенню лінгвістики емоцій сприяло зростання наприкінці ХІХ ст. інтересу психологів до феномену емоцій та засобів їх прояву та висловлення

[10, с. 22].

Ш. Баллі досліджував афективні структури французької мови, але вважав особливо перспективними контрастивні стилістичні дослідження, які, з одного боку, сприяють усвідомленню експресивних можливостей рідної мови, що їх більшість мовців використовує суто інтуїтивно, з іншого – дають змогу уникнути більшості помилок під час вивчення іноземної мови. Але у свій час через недостатню кількість лінгвістичних досліджень афективної сфери на всіх мовних рівнях автор вважав такі дослідження майже неможливими [9, с. 42–43].

Огляд наукової літератури вказує на те, що в першій половині ХХ ст. дослідження взаємозв'язку мови та емоцій мало переважно фрагментарний характер, але в останні десятиріччя минулого віку зазнало раптового підйому. Науковці дійшли єдності щодо тісного взаємозв'язку емоційного і когнітивного компонентів та усвідомили лінгвістичну значущість обох складників [10, с. 25–26; 1, с. 15].

На думку В.І. Шаховського, серед провідних сучасних напрямів та проблем в емоціології можна виокремити проблеми динаміки мовного коду, розвитку та реалізації його прихованих можливостей, декодування емоційної домінанти чужого тексту як відображення концептосфер інших культур; питання емоційної специфіки мовлення в залежності від різних обставин у процесі комунікації; типологію емотивних знаків, що фіксують різноманітні прояви емоцій; поняття емоційної мовної картини світу, кореляцію лексиконів емоцій різних мов світу; стимуляцію позитивних та нейтралізацію негативних емоцій в актах міжособистісної та міжкультурної комунікації; критерії емотивності мови та її знаків; співвідношення лінгвістики та паралінгвістики емоцій; емоційне забарвлення тексту, емотивний семантичний простір мови та мовної особистості [1, с. 19–21].

Дослідження категорії емотивності сьогодні набуває популярності. Сучасні дослідники спираються на фундаментальну базу розробок та досліджень на різних мовних та мовленнєвих рівнях:

- фонетичному (А.А. Калита [2]);
- морфологічному та словотвірному (Н.О. Мельничук [11]);
- лексичному (О.Ю. Мягкова [12], В.І. Шаховський [1]);
- фразеологічному (І.І. Синельникова [13], А.Д. Козеренко [14]);
- граматичному та синтаксичному (С.Я. Єрмоленко [3], Н.М. Орлова [15], О.А. Кострова [16], В.Д. Девкін [17], L. Weißgerber [6]);
- текстовому (Н. Ortner [5], M. Schreiber [18]);
- семантичному (С.Г. Воркачев [19], О.С. Сарбаш [20]);
- стилістичному (В.А. Чабаненко [21]);

Як було зазначено вище, переважна більшість науко-

вих праць, що досліджують категорію емотивності, написана на матеріалі однієї мови: англійської [1, 15, 11], німецької [16, 22, 5, 10], української [21, 3, 23], французької [9, 13] та ін. Зіставні дослідження подані у значно меншому обсязі:

- лінгвокультурологічне зіставне дослідження німецької та російської мов М.А. Красавського [24];
- лексикографічне зіставне дослідження семантики позитивної емотивної лексики на матеріалі англійської, української та новогрецької мов О.С. Сарбаш [20];
- дослідження ідіоматики російської, англійської та німецької мов А.Д. Козеренко [14];
- психолінгвістичне дослідження О.Ю. Мягкової на матеріалі переважно англійської та російської мов [12];
- етносемантичне дослідження С.Г. Воркачева на матеріалі англійської та російської мов [19];
- зіставне лінгвокультурологічне дослідження німецької та французької публіцистики В. Schönbrunn [25];
- семантико-синтаксичне дослідження італійських та французьких дієслів чуттєвого сприйняття R. Kailuweit [26];
- дослідження структурно-семантичних та функціональних характеристик похідних каузативних дієслів у німецькій, українській та англійській мовах І.В. Ступак [4];
- зіставне дослідження німецького та французького розмовного мовлення на рівні тексту М. Schreiber [18];
- дослідження німецького та російського діалогічного мовлення з урахуванням впливу різних емоцій на структуру речення В.Д. Девкіна [17].

Наприкінці ХХ ст. у науковій літературі можна простежити тенденцію семантизації синтаксису [3, 4, 22, 27]. На зміну структурному підходу, популярному на початку ХХ ст. (К. Bühler [28]), який виключає із зони наукового інтересу психологічні та семантичні критерії та ґрунтується здебільшого на поверхневому аналізі граматичної побудови речення, постає питання взаємозв'язку граматичної форми речення та його семантичної складової, тобто співвідношення глибинного змістового складника з поверхневим формальним [4, 6, 26, 27, 29].

Сьогодні набувають популярності зіставні дослідження на рівні синтаксису, що прагнуть виявити подібності та відмінності у закономірностях побудови синтаксичних моделей та комунікативних структур на матеріалі германських, романських та слов'янських мов (І.В. Ступак [4, 27], Р. Glallmann, R. Sillerrunggaldier, H. Sitta, [30], W. Abraham [29], М. Schreiber [18]). Переважна більшість із них досліджує окремі синтаксичні структури чи прийоми, такі як парцельовані конструкції [31] чи просте речення [30]. Чимало зіставних досліджень присвячено порівнянню граматичної побудови розмовного мовлення [17, 18], структурно-семантичній та функціональній характеристикам різних груп дієслів [26, 27] та ін. Серед наукових праць, які висвітлюють комплексний контрастивний синтаксичний аналіз декількох мов, слід відзначити роботи W. Abraham, М. Schreiber та В.Д. Девкіна [29, 18, 17].

Так, W. Abraham досліджує типологічний взаємозв'язок синтаксису та семантики німецької мови та споріднених із нею англійської та голландської [29]. Автор дає стислий огляд універсальної граматики на всіх рівнях (від опису окремих частин мови та їх граматичних особливостей до синтаксичних особливостей речення), уникаючи деталізованого опису окремих теорій та точок зору, та простежує тісний взаємозв'язок синтаксичного, стилістичного та лексичного рівнів близькоспорід-

нених мов.

Зіставному дослідженню німецького та французького розмовного мовлення на рівні граматики тексту присвячено роботу М. Schreiber [8]. Особливу увагу автор приділяє еліптичним реченням, прономіналізації та деяким формам лінгвістичної транспозиції. Для порівняння автор використовує оригінальні тексти, найбільш наближені до справжнього діалогічного мовлення, та їх переклади.

Порівняння синтаксису розмовного мовлення на матеріалі російської та німецької мов є предметом дослідження В.Д. Девкіна [17]. У роботі автор дає характеристику діалогічному мовленню, простежує комунікативний та функціональний, семантичний та граматичний зв'язки в репліках, дає детальний опис структури речення та варіантів відхилення від нормативних синтаксичних моделей. Крім того, автор простежує вплив різних емоцій на структуру речення та роль категорії оцінки.

Огляд наукової літератури, що досліджує експресивний синтаксис або синтаксис емпатичного розмовного мовлення, показав, що сьогодні такі дослідження належать до пріоритетних напрямів та становлять сферу наукового інтересу багатьох вітчизняних та іноземних авторів (В.Д. Девкін [17], С.Я. Єрмоленко [3], Н.М. Орлова [15], В.А. Чабаненко [21], М. Schreiber [18]).

На матеріалі української мови слід відзначити праці В.А. Чабаненко, С.Я. Єрмоленко, І.О. Дегтярьової, в яких розглянуті фігури та експресивні засоби, притаманні українському мовленню [21, 3, 23]. Крім того, існує чимало досліджень з експресивного синтаксису, присвячених стилістичним особливостям мови окремих письменників [23]. Дослідження німецького експресивного синтаксису найчастіше подано в роботах, які дають стислий системний опис синтаксису розмовного чи діалогічного мовлення [17, 18]. Також слід звернути увагу на роботи, присвячені експресивному синтаксису німецької мови, які не обмежуються тільки дослідженням діалогічного мовлення [16].

Більшість синтаксичних та семантичних досліджень проводяться на матеріалі художньої літератури та публіцистики [15, 16, 21, 23, 26 та ін.].

Сьогодні набуває популярності дослідження категорії емоційності також у сфері кінематографії [32]. Авторами досліджуються засоби передачі інформації особистістю щодо її внутрішнього світу в повсякденному житті та сприйняття такої інформації іншими комунікатантами за рахунок певних нейрофізіологічних механізмів. Водночас передача та рівень сприйняття кодової інформації порівнюються з можливостями кінематографу, що намагається якомога точніше відобразити внутрішній світ і емоції особистості та досягти певної емоційної реакції з боку глядачів. F. Pommerening стверджує, що для цього необхідно приділити особливу увагу дослідженню внутрішнього світу (Innenwelt), який охоплює когнітивну та емоційну діяльність, фізіологічні реакції та персональні властивості особистості, враховуючи рівень свідомості та підсвідомості [32, с. 20].

Висновки. Сьогодні спостерігається переорієнтація синтаксичних досліджень, зумовлена загальною тенденцією у лінгвістиці щодо пріоритету комплексних і системних досліджень над ізольованими та фрагментарними.

Незважаючи на різноманітність зіставних досліджень експресивного синтаксису, саме семантико-синтаксичний аспект на матеріалі німецького та українського кінематографу не був предметом комплексного дослідження та входить у сферу нау-

кового інтересу.

Література:

- Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций [Текст]: монография / В.И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с.
- Каліта А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання [Текст]: монографія / А.А. Каліта. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
- Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика [Текст] / С.Я. Єрмоленко; відп. ред. І.Р. Вихованець – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.
- Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах [Текст]: монографія / І.В. Ступак; наук. ред. В.Д. Калішченко. – Донецьк.: ДонУ, 2011. – 470 с.
- Ortner H. Text und Emotion. Theorie, Methode und Anwendungsbeispiele emotionslinguistischer Textanalyse [Text]: Monographie/Heike Ortner. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verl., 2014. – 586 p.
- Weisgerber L. Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik [Text] / Leo Weisgerber: 3. neubearb. Auflage – Düsseldorf: Pädagog. Verlag Schwann, 1962. – 431 p.
- Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech [Text] / E. Sapir. – N. Y., 1921. British ed.: L., 1970. – 242 p.
- Гійом Г. Принципи теоретическої лінгвістики [Текст] / Г. Гійом: пер. с фр. П.А. Скредина. – М.: Прогресс, 1992. – 224 с.
- Балли Ш. Французская стилистика [Текст] / Ш. Балли; перевод с фр. К.А. Долинина; вступ. ст. Р.А. Будагова. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с.
- Stoeva-Holm, D. Zeit für Gefühle. Eine linguistische Analyse zur Emotionsthematisierung in deutschen Schlagern [Text] / Dessislava Stoeva-Holm. – Tübingen: Gunter Narr Verl., 2004. – 144 p.
- Мельничук Н.О. Ад'єктивні емосеміми в англійськомовній картині світу [Текст]: дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04 / Мельничук Н.О. – Чернівці, 2015. – 227 с.
- Мягкова О.Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова: вопросы теории [Текст]: дис. ... док. фил. наук: 10.02.19 / Мягкова Е.Ю. – М., 2000. – 247 с.
- Синельникова И.И. Фразеосемантическое поле «Эмоциональные состояния человека» (на материале французского языка) [Текст]: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.05 / Синельникова И.И. – Белгород, 2008. – 226 с.
- Козеренко А.Д. Метафоры эмоций: к проблеме культурной специфики (на материале идиоматики) [Текст]: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / Козеренко А.Д. – М., 2003. – 145 с.
- Орлова Н.Н. Языковые средства выражения эмоций: синтаксический аспект (на материале современной английской прозы) [Текст]: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19, 10.02.04 / Н.Н. Орлова – Ростов-на-Дону, 2009. – 188 с.
- Кострова О.А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка [Текст]: учебное пособие / О.А. Кострова. – М.: Флинта, 2004. – 240 с.
- Девкин В.Д. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской [Текст] / В.Д. Девкин. – М.: Высш. школа, 1981. – 160 с.
- Schreiber M. Textgrammatik – gesprochene Sprache – Sprachvergleich: Pronomen im gesprochenen Französischen und Deutschen [Text] / Michael Schreiber. – Frankfurt am Main [u.a.]: Lang, 1999. – 537 p.
- Воркачев С.Г. Сопоставительная семантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели) [Текст]: монография / С.Г. Воркачев. – Волгоград: Перемена, 2003. – 164 с.
- Сарбаш О.С. Семантика позитивної емотивної лексики: лінгвокогнітивний та лексикографічний аспекти (на матеріалі англійської, української та новогрецької мов) [Текст]: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.17 / О.С. Сарбаш – Донецьк, 2008. – 14 с.
- Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови [Текст] / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 352 с.
- Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) [Текст] / О.И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 176 с.
- Дегтярьова І.О. Стилїстичний синтаксис української постмодерністської прози [Текст] / І.О. Дегтярьова // Українська мова. – 2009. – № 3 – С. 27–38.
- Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах [Электронный ресурс]: монография. – Электрон. дан. (1 файл). – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/238881/>
- Schönbrunn B. Emotionalität in der Berichterstattung deutscher und französischer Tageszeitungen: ein interkultureller Vergleich [Text] / Bianka Schönbrunn. – Berlin: Frank & Timme Verl., 2015. – 187 p.
- Kailuweit R. Syntax und Semantik französischer und italienischer Gefühlsverben [Text] / Rolf Kailuweit. – Tübingen: Niemeyer Verl., 2005. – 372 p.
- Ступак І.В. Похідні каузативні дієслова стану в німецькій і українській мовах [Текст] / І.В. Ступак // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – Луцьк, 2010. – №7 – С. 280–285.
- Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache [Text] / Karl Bühler. – Jena: Gustav Fischer Verl., 1934. – 434 p.
- Abraham W. Deutsche Syntax im Sprachvergleich: Grundlegung einer typologischen Syntax des Deutschen [Text] / Werner Abraham. – Tübingen: Stauffenburg Verl., 2013. – 744 p.
- Gallmann P. Sprachen im Vergleich: Deutsch – Ladinisch – Italienisch. Der einfache Satz [Text] / P. Gallmann, R. Siller, H. Sitta. – Bozen: Institut Pedagogisch Ladin, 2013. – 183 p.
- Роднева Е.К. Парцеллированные конструкции в русских переводах американских писателей XX века: в сопоставлении с оригинальными текстами [Текст]: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01 / Е.К. Роднева – СПб., 2005. – 235 с.
- Pommerening, F. Die Dramatisierung von Innenwelt im Film [Text] / Felicitas Pommerening. – Mainz: Springer VS., 2012. – 324 p.

Меньшикова Е. С. Сопоставительное изучение категории эмотивности (семантико-синтаксический аспект) на материале немецкого и украинского языков

Аннотация. Статья представляет собой обзор научной литературы, посвященной изучению категории эмотивности и современным тенденциям в лингвистике эмоций. Особое внимание уделяется сопоставительным исследованиям в области экспрессивного синтаксиса на материале немецкого и украинского языков.

Ключевые слова: лингвистика эмоций, эмотивность, семантика, экспрессивный синтаксис, разговорная речь.

Menshykova O. Comparative study of emotiveness category (semantic and syntactic aspect) based on German and Ukrainian languages

Summary. This article is an overview of the science literature devoted to the study of emotiveness category and modern tendencies in the linguistics of emotions. Particular attention is drawn to comparative studies in the field of expressive syntax on the basis of German and Ukrainian languages.

Key words: linguistics of emotions, emotiveness, seman-